

KÉT VILÁG HATÁRÁN

Az egyház és vallásosság szerepének változása
egy kisközösség példáján keresztül¹

Közhely, hogy az elmúlt évtizedek a vallás és a vallásosság gyökeres átalakulását eredményezték, melynek következtében makroszinten sokan „szekularizációról”, „elvallástalanodásról” beszélnek. Ezek az átfogó, összetársadalmi folyamatok azonban mikro-szinten, a helyi közösség szintjén gyakran épp az ellenkező tendenciát mutatják. Léteznek olyan plébániák, melyek vallási mutatói szembe mennek a társadalomban zajló tendenciákkal (pl. hívek előregedése, elnőiesedés, csökkenő egyházas-, templomba járó vallásosság) és a vallási élnkülés útjára léptek. Esettanulmányomban egy ilyen plébániaközösséget, Szeged-Szentmihályt kívánom bemutatni, és azt, hogy a plébánia „újranépesülése” mögött milyen stratégiák húzódnak meg. Mennyiben jelent ez a folyamat szemléletváltozást a plébános- illetve a közösség szemszögéből? Mennyiben jelent ez a folyamat új, a tradicionális-, helyi gyökerű népi vallásosságtól eltérő vallási formákat és gyakorlatot? Mennyire jelent ez a változás egy újfajta stratégiát, újfajta felelősségvállalást? E tanulmány úgymond „két világ határán” született: volt szentmihályi plébánosként, hivatalos egyházi személyként kívánom elemezni a megélt vallásosság szintjén zajló folyamatokat úgy, hogy közben saját pozíciómról, a „hivatalos egyházi személy” attitűdjére is kitérek.

Az 1960-as években megjelent szekularizációs elméletek, melyek Peter L. Berger nyomán a vallás hanyatlását jóskolták, mindnyájunk számára ismertek. Az azonban talán kevésbé, hogy az eredeti elméletet többen pontosították hangsúlyozván, hogy a folyamatnak legalább három iránya létezik. Ezek alapján a szekularizáció jelezheti: egyrészt az intézményesült vallásosság visszaszorulását, másrészt a vallás társadalmi befolyásának csökkenését, harmadrészt a hitüket aktívan gyakorlók számának csökkenését.

Ha ezt a három irányt nézzük együttesen, már korántsem egyértelmű, hogy tényleg létezik-e az a szekularizációs folyamat, ahogy az 1990-es évek közepétől kezdve a vallásszociológusok nagy része hangsúlyozza. (Mindehhez többségük hozzáteszi, hogy a világ vallásait amúgy sem lehet egységesen szemlélni, hiszen más folyamatok játszódnak le pl. Latin-Amerikában, Afrikában, az Egyesült Államokban vagy Európa különböző részein. A közép-kelet-európai késő-modernitás vallási tendenciáival azonban viszonylag kevesen és keveset foglalkoztak, s nagy átfogó vallástudományi munkákban vagy egyáltalán nem, vagy csak említés szintjén szerepel régióink. Ha részletesen szólnak is térségünkről, általában Lengyelország példáját emelik ki, amiről viszont mindnyájan tudjuk, hogy teljes mértékben egyedül esetenek számít, és a többi közép-kelet-európai társadalom és

¹ A kutatást az OTKA NK 81502 pályázata támogatta.

egyházi élet közel sem ezt az utat járta be. Hazánkban és a régió több államában a rendszerváltozás után rövidebb-hosszabb időre megjelent egy ún. „demonstratív vallásosság”, melynek során a templomokat látogatók száma rövid időre megemelkedett, majd visszaesett. Mindnyájan éreztük és tudjuk, hogy ez a folyamat nem annyira a mindaddig elnyomott vallás nyilvános térbe kerüléséről és újbóli megerősödéséről szólt, hanem a vallást elnyomó szocialista diktatúra demonstratív elutasításáról. Hogy azonban ez a folyamat sem írható le egyöntetűen a felledülés-hanyatlás dichotómiával, jól látható abból, hogy egyes plébániák néhány év leforgása alatt valóban a megszűnés szélére jutottak, míg mások népszerűsége töretlenül látszik – igaz ezek meglehetősen kevesen vannak. A folyamat, a vallási átalakulás lényegét csak akkor érthetjük meg, ha nem azt elemezzük, miben követi a magyarországi vallási folyamat a nyugat-európai tendenciákat, hanem ha megvizsgáljuk, minek köszönhetőek ezek a negatív „sikertörténetek”.

Persze, jól látható, hogy vannak olyan tényezők, melyek elősegítik az aktív vallásosságot. Így pl. az egyetemi központok lelkészeinek, a cigánypasztorációban részt vevőknek, vagy a tradicionálisabb kis településeken szolgálóknak viszonylag „könnyebb” jól látható eredményt elérniük. Más azonban a helyzet az ún. „hétköznapi” plébániákon. Itt egyértelműen látszódik, hogy – néhány kivételtől eltekintve – a hívek száma folyamatosan csökken, aminek következtében a megmaradó hívek csoportjai előregednek illetve a vallásgyakorlók jelentős többsége a női nemhez tartozik. E jelenségek teljes egészében megfelelnek a nyugat-európai tendenciáknak. A kérdés azonban elsősorban nem az, hogy miért csökken a vallásgyakorlók száma a nyugat-európai trendnek megfelelően, hanem az, hogy egyes helyeken miért nem.

Jelen tanulmányomban saját plébániám, Szeged-Szentmihály túlélési stratégiáját kívánom bemutatni egy nemrég megkezdett kutatási projekt kapcsán, melyet Fejes Ferencsel és Povedák Istvánnal kezdtünk el. Remélhetőleg munkánk eredményeként elkészül egy olyan, a település vallási életét napjainkban bemutató monográfia, mely választ adhat arra a kérdésre, hogy valójában miben és hogyan hisz, aki hisz? Erre kifejezetten jó példát szolgáltathat egy olyan település, mely több szempontból is mintegy „szembe megy az árral”, vagyis az uralkodó vallási trendekkel. Ez persze nyilván több tényezőnek is köszönhető, melyek eredményeképpen egy aktív, nyitott, több közösségi szerepet is felvállaló közösséget láthatunk, ahol a vallásukat gyakorlók aránya stabilan eléri a település nagyjából 8%-át.

Mindenekelőtt azonban röviden nézzük Szeged-Szentmihály vallásosságának néhány mutatóját. Az 1948-tól önálló lelkészségként működő egyházközség 1970-ben kapott plébániái rangot, azóta öt plébánosa volt. A település törzssőkös lakossága a rendszerváltozás óta folyamatosan bővül a Szegedről kiköltözőkkel, akik a helyi, hagyományosabb vallásossággal szemben egy másfajta attitűddel, értékrendszerrel és megélt vallásossággal rendelkeznek. Természetes dolog, hogy a beilleszkedés Szentmihályon sem ment zökkenőmentesen, ami megfigyelhető a „gyüttmöntekről” szóló beszédben. Történt, hogy amikor asszonyok egy csoportja mellett elmentem, megütötte egy szó a fületem: „Tudod, azok a gyüttmöntek ott az új osztásban”. Megálltam és visszafordultam, hogy megkérdem: „Marika

néni, mondja, kiket neveznek maguk gyüttmöntnek?” Válasza: „Hát, azokat, akik az elmúlt 15-20 évben települtek ide.” „Node akkor én is gyüttmönt vagyok?” – kérdeztem. „Igen – válaszolta, miközben kezével legyintett –, a plébánosok is mind gyüttmöntek” Majd miután kimondta, ijedten behúzta nyakát, s a többi asszonyra nézett... Nyilván volt ebben valami a tősgyökeresek büszkeségéből fakadó lebecsmérlő érzés, amit nem akart volna a plébánosáról állítani, de mégis kicsúszott a száján.

Az egyértelműen látható, hogy mást vár el egy falusi idősebb generációhoz tartozó személy a plébániától és magától a plébánostól is, és mást vár egy fiatal értelmiségi család tagja. Jó példa erre, hogy a megvalósuló közösségi programjaink az előbbi csoport körében gyakran értetlenséget váltanak ki. Ők egy hagyományos, „titokzatosabb” egyházképet részesítenek előnyben, ahol a plébános szerepe is más. Elvárják, hogy a plébános mindig otthon üljön, vagyis bármikor elérhető legyen a plébánián, ha ők adott esetben keresztelést vagy temetést akarnak bejelenteni. Ők élnek a maguk – amúgy dolgos – mindennapjait, az egyházat pedig szolgáltató intézménynek tekintik.

Ezzel szemben a plébános a népegyházi struktúrát meghaladva a közösségi egyházképet tartja szem előtt, vagyis nem az elvárások és megkövetelések szintjén áll, hanem a meghívások erejében hisz.²

Mindezek után nézzük meg, milyen programokat kínál ez a konkrét plébánia a hívek és a nem hívők számára egyaránt. Alapvetően két csoportba sorolhatjuk őket. Egyrészt a szentmisékhez, hitélethez, hitéleti oktatáshoz kötődőkre, másrészt a társadalmi-közösségi szerepvállalásra.

Szükségesnek tartom megemlíteni, hogy maga a liturgia is több „újítást” – Erik Hobsbawm szavaival élve „kitalált hagyományt”³ – tartalmaz az év során. Ilyen a tanévkezdő szentmisén az iskolatáskák megáldása, a Szent Kristóf napjához kötődő járművek megáldásához hasonlóan.

A szentmisék és ájtatosságok mellett azonban az első csoporthoz kötődően meg kell említeni az ifjúság és a felnőtt korosztály katekéziséét, az ezekből formálódó csoportokat is.

A második csoportba tartozó programok megvalósítását több tényező indokolja. Egyrészt, Morel Gyulához hasonlóan én is úgy gondolom, hogy minden korban, minden kor egyházának az egyik legnagyobb kihívást az jelenti, hogy megtalálja azt a nyelvet és azt a formát, mely az adott korra a leginkább jellemző.⁴ Ez több dolgot jelölhet. Egyrészt, el kell juttatni az Egyház üzenetét az emberek felé olyan formában, hogy ők megértsék. Ez megnyilvánulhat egyrészt különféle ritusok külső jegyeiben (pl. szóhasználatban, zenei stílusban, művészeti alkotások szimbólumaiban, műfaji sokféleségben, melyek mind egy-egy korszak jellemző jegyeit hordozzák magukon), de jelenthet cselekvést is, amely az adott kor körülményeihez, szükségleteihez kell, hogy igazodjék. Másrészt ezzel összefüggésben annak a hiánynak a kielégítését is mutathatja, melytől az adott kor a

2 Vö. TOMKA 2006. 48-54.

3 HOBSBAWM 2009. 35.

4 MOREL 1995. 88.

leginkább szenved. Ezek mindegyike szükséges ahhoz, hogy az adott üzenetet sikeresen dekódolja a megcélzott közösség.

Mik ezek a hiányok, melyekre meg kell találni a választ? A rendszerváltást követő és az elmúlt évtized okozta gazdasági folyamatok sok család számára annyira nehezé tették a megélhetést, hogy az édesanyák sokaságának van szüksége a munkába állásra azelőtt, hogy gyermekük elérné az óvodai kort. Mitévők legyenek, ha a bölcsődék helyhiányban szenvednek? Ugyanakkor pedagógiai érzékkel rendelkezők nem találják helyüket a munkaerőpiacon? Erre a helyzetre találtuk meg a Családi Napközi intézményét, ahol naponta 30 gyerekről gondoskodunk 6 csoportban, s ez egyúttal 9 új munkahelyet teremtett e falusias jellegű kertvárosi településen.

A mindennapi szolgálatok mellett az alábbiakban felsorolom plébániánk közösségi szerepvállalását mutató programcsomagjait.⁵ 1. *Családokat támogató gyakorlati szolgáltatások*: jogi és munkaerő piaci tanácsadás, nevelési és pszichológiai tanácsadás, bébi- és dédiszitter szolgálat, pótnagyi szolgálat, szívességbank. 2. *A gyermekvállalás és a munkavállalás összeegyeztetését segítő szolgáltatások, képzések*: felkészítés az élethelyzet változásra: kismamáknak, felkészítés az élethelyzet változásra: kispapáknak, munkaerőpiaci tréning, újraorientáló tréning. 3. *A családi kohéziót erősítő szombatok*: „marad a gyerek” – társasjátékkör, „női fonó” – hagyományörző szombatok, „kiránduló család” – a környező természeti értékek közös meglátogatása, „házi-tündér” képzés – a fenntartható család, „Jegyves Hétvége” – felkészítés a családi életre – fiataloknak, felkészítés a családi életre – kamaszoknak, „nyaral a család” – Családok közösen táboroznak, „Örökségünk” – a szentmihályi családok a fiatalok szemével. 4. *Klubfoglalkozások*: baba-mama klub, ifjúsági klub.

Mindezen kezdeményezések háttérében szomorú kép rajzolódik ki előttünk napjaink társadalmáról, ahol a hagyományos értékek olyannyira meggyengültek, hogy azt immár intézményes formában kell életre segíteni és fenntartani.

Végül reflektáljuk arra is, hogy mi minden egybeesése szükséges, hogy a fentiek szárnyra keljenek? Egyrészt kell egy aktív, kezdeményező csoport, amely leleményes és kitartó. Másrészt elengedhetetlen az olyan egyházi személyes példa, mely az embereket partnerként kezeli és nem felülről „leereszkedve” közelíti meg. Végül, de nem utolsó sorban ki kell alakulni egy olyan intézményképnek, amely nem a hierarchiát helyezi az előtérbe, hanem az egyenlőség, közvetlenség elvét mutatja, melyen alapulva a bekapcsolódó személyek maguk is érzik, hogy részeseivé, aktív formálóivá válnak közösségüknek és egyúttal saját életüknek.

⁵ A TÁMOP 5.5.1.B-11/2-2011-0181 támogatásával megvalósuló programokról lásd www.paprikakoszoru.szentmihaly.net

Irodalom

HOBBSAWM, Eric

2009 *Hétköznapi hősök: ellenállók, lázadók és a dzsessz*. L'Harmattan – Eszmélet Alapítvány, Budapest.

MOREL Gyula

1995 *A jövő biztosabb, mint a múlt*. Egyházfórum könyvek, Budapest.

TOMKA Ferenc

2006 *Lelkipásztori teológia és az új evangelizáció*. Szent István Társulat, Budapest.

THORDAY, ATTILA

ON THE BORDER OF TWO WORLDS.

The changing role and function of the church and religious practices, as shown through the example of a small community.

The proposals of the local parish make it possible for different groups of community of Szeged-Szentmihály to live out their unity, despite of their differences and social divisions. Through different spiritual as well as leisure activities the local Church offers them a new chance to self-define and express their gradually altering social identities.

In the last few years there were primarily sociological needs, like the close down of the local school, to be answered that helped me to develop spiritual life in this parish. The results having been born up to now, including a sport ground and a beehive oven in the yard of the community house, as well as new groups based on spiritual activities, mutually support spiritual revival of suburban community life.

1. kép: Imacsoport a lourdes-i kilencedet végzi a szentmihályi templomban

2. kép: Felnőttek biblia-csoportja a szentmihályi plébánián

3. kép: Tanérvnyító táskaszentelő szentmise

4. kép: Nyári szünidei kukta tábor

5. kép: Társasjáték-kör

6. kép: „Női fonó”

7. kép: Családi Napközi a Szent Mihály Plébánia fenntartásában